

ГРОМАДСЬКІ ТОВАРИСТВА НА ВОЛИНІ: СТАНОВЛЕННЯ ТА НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ

Здійснено спробу окреслити ретроспективи громадських товариств Волині (XIX-поч. XX ст.) і факт подвижництва І.Огієнка.

На рубежі 50-60-х років XIX століття у Південно-Західному краї Російської імперії з'являється нове соціальне явище – громадсько-педагогічний рух. Цьому передували вимушені реформи у соціальній сфері, впровадженні російським царатом. У зв'язку з ними активізується діяльність демократичної частини суспільства, котра, крім іншого, виступає за впровадження загальної освіти, а також засуджує становість школи, тілесні покарання, ранню професіалізацію, вболіваючи й за розвиток жіночої освіти.

Вбачаючи свій обов'язок у поширенні освіти серед народу, у ці часи інтелігенція започатковує новий просвітницький напрям. Так, пізніше С. Русова у своїх мемуарах згадувала, що її старша сестра відмовилась їхати за кордон, оскільки "вона привітала великий акт визволення кріпаків своїм чулим серцем і всією душою хотіла приєднатися до праці для визволення народу... на мезоніні вона влаштувала школу, і до неї ходили з села хлопці і дівчата вчитись" [1: 12–13].

Масовість учасників тогочасного просвітницького руху інтелігенції призвела до заміни поодинокі індивідуальної культурницької роботи на діяльність цілих об'єднань.

Природно, всі ці процеси торкнулися й Волині. Хоча тут і були специфічні політичні обставини. У 1830–1860 рр. на території Південно-Західного краю, і Волині зокрема, зіткнулись інтереси Польщі і Росії за вплив на місцеве населення. Польща дивилась на нього як на історично своїх підданих. Росія вважала його виключно своїм. Тож складне політичне життя в краї наклало відбиток на просвітницький рух в цілому, і зокрема, як на індивідуальну культурницьку роботу, так і на діяльність товариств.

З одного боку, у 50-х роках XIX століття діяло багато товариств, організацій, закладів польського спрямування. Серед них: Товариство благодійності, яке заснувало ремісничу школу та декілька притулків для дівчат-сиріт; товариство розповсюдження польських книг (Качковського), яке мало свою друкарню та випускало дешеві польські видання для розповсюдження їх у Товаристві та серед простого люду; Товариство лікарів; декілька громадських читалень; польський клуб; польський театр та ін. [2: 283]. Так, Товариство наукового сприяння польському народу Волині, Поділля, України (1862–1863) допомагало в організації польських підпільних шкіл, які мали на меті "розвинути у дітей чиншевої шляхти католицько-шляхетсько-польські ідеї" [3: 94].

З іншого боку, створювались православні братства, метою яких була пропаганда православ'я. Значно пізніш, у 1901 році їх нараховувалося на Волині 29 [4: 58]. Братства проводили значну просвітницьку роботу (читання були однією з найголовніших форм діяльності братств). Загалом така діяльність мала проросійське спрямування (у лекціях вони розповідали про Російського царя Петра Великого, читали казки Пушкіна, байки Крилова, часто читання супроводжувалися хоровим співом, лектори використовували ілюстративний матеріал). Деякі братства постачали літературу місіонерського змісту в бібліотеки церковнопарафіяльних шкіл, шкіл грамоти, училищ.

Великі братства при цьому відкривали школи й гімназії. Зокрема, Анастасіївське братство Житомирського кафедрального собору, зважаючи на незначну кількість жіночих освітніх закладів у місті (державні жіночі гімназії ім. Н.В. Овсянникової та ім. Н.В. Покрамович), відкрило християнсько-патріотичну жіночу гімназію св. Анастасії; Кременецьке братство щороку приймало хлопчиків із православних сімей у новостворену ним школу [4: 65–67].

Особливо заслуговує на увагу у ці роки діяльність Кирило-Мефодіївського братства м. Острога, яке заснувала, виконуючи волю свого батька графа Д.М. Блудова, його дочка – графиня Антоніна Дмитрівна Блудова. Свого часу граф Дмитро Миколайович Блудов хотів відкрити такі виховні заклади, де майбутні дружини російських священно-церковно-служителів отримували б досконале російське спрямування. У травні 1865 року затверджено статут цього братства, а в жовтні того ж року відкрита початкова Кирило-Мефодіївська школа та підготовче жіноче училище.

Дещо пізніше (1875) було відкрите жіноче вище училище ім. графа Д.М. Блудова, яке являло собою закритий навчальний заклад (котрий складався з чотирьох класів) з семирічним курсом навчання. Загальна спрямованість закладу – розвиток духу та сімейних обрядів як основи жіночого покликання; освітнє спрямування було нижчим, ніж у звичайних гімназіях. При Кирило-Мефодіївському братстві діяла бібліотека, в якій, крім книг переважно з російської історії, зберігались справи та документи братства, а також знаходився склад книг для продажу [5: 64–66].

Під впливом реформ 50-х років XIX ст. на території України відкривається новий тип освітніх установ – недільні школи, до яких приймали на навчання людей будь-якого віку, походження і стану. Треба зазначити, що на початку стихійного виникнення недільних шкіл уряд навіть підтримував освітню ініціативу громадян. Так, у 1860 р. виходить "Доповідна записка дирекції народних училищ Волинської губернії Волинському губернатору щодо можливості відкриття безкоштовних (недільних) шкіл у всіх повітах Волинської губернії" [6: 2]. А 22 жовтня 1861 р. з ініціативи групи вчителів Житомирської губернської гімназії було відкрито першу недільну школу [7: 49].

Атмосфера цих закладів сприяла зародженню духу вільнодумства, що в свою чергу насторожувало владу, і вона почала встановлювати контроль за ними. Якщо раніше ці школи виникли досить вільно, то тепер потрібно було мати дозвіл. Згодом пишуться навчальні програми для таких шкіл. З 1862 року починається процес закриття недільних шкіл. Українські шкільні підручники забороняються. Житомирську недільну школу було закрито 25 червня 1863 року.

Крім заснування шкіл, видання дешевих книжок, просвітительська робота громадівців полягала в організації народних бібліотек і читалень. Перша публічна бібліотека була відкрита в губернському місті Житомирі 10 квітня 1866 р. На початку 20 століття у Волинській губернії нараховувалось 65 бібліотек, 60 клубів і театрів, 91 книжковий магазин [8: 48–49]. Для порівняння розвитку бібліотечної справи візьмемо звіти розпорядчого комітету Житомирської російської публічної бібліотеки за 1886 та 1898 роки:

у бібліотеці знаходилося різних найменувань:

<p>1886 рік 4442 екземпляри Музей: 581 екземпляр гірських порід, мінералів та 200 проб ґрунту</p>	<p>1898 рік 7032 екземпляри (в 24 264 томах) Музей: 3 відділи: – промисловий (240 предметів); – природничо-історичний (колекція ґрунтів 900 екз.; мінералогічна 516 екз.; палеонтологічна 70 екз.); – нумізматичний (колекція монет, археологічні предмети)</p>
Число відвідувачів 12245	Число відвідувачів 23390

Крім того, при навчальних закладах діяло товариство допомоги малозабезпеченим учням Рівненського міського чотирьохкласного училища. Головною метою його була турбота про малозабезпечених учнів, безкоштовна видача книг та навчальних посібників, продаж книг за дешевшими цінами, сприяння розумовому, моральному та фізичному вихованню учнів шляхом влаштування екскурсій, дитячих ігор, надання можливостей для роботи у бібліотеці, кабінеті (з використанням наочних посібників), введення до програми додаткових предметів і т.ін. [9: 2].

Як згадувалось вже раніше, популярними були й народні читання. Зокрема, 27 листопада 1893 року у Житомирі було відкрито комісію народних читалень (до складу її увійшло 48 членів та 10 почесних членів). Правління комісії нараховувало 8 чоловік: голова – М.Г. Барський; депутат від Міністерства народної освіти – П.А. Сидоров (директор чоловічої гімназії), казначей – М.І. Яневич, секретар – Н.Л. Лятошинський та 4 члени правління: Пратський І.Г., Лубенець Т.Г., Преображенський Є. А., Рудницький Е.Е. 3 грудня 1893 р. по травень 1894 р. було проведено 18 читань (у вихідні та святкові дні). Читання були наступного змісту: 1) релігійні – 5; 2) історичні – 10; 3) літературні – 1; 4) природничі – 2. Читання були платними (1-й ряд – 20 коп., 2–4 ряди – 10 коп., інші ряди – 5 коп.). На 18 читаннях було присутніми 4363 чол. [10].

Зазначимо, що, одночасно з діяльністю громадських просвітницьких товариств на Волині, до такої подвижницької праці надто долучалося чимало цікавих особистостей, серед яких особливо виділявся на початку ХХ століття наш земляк Іван Огієнко. Крім вивчення і написання історичних нарисів про Волинь, Іван Огієнко багато часу присвячував освітнім та громадським справам. Саме тому земляки не випадково обирають його почесним куратором початкової школи в Брусиліві. І Огієнко, незважаючи на зайнятість викладацькими справами, береться за роботу: організовує ремонт школи, збирає книги для шкільної бібліотеки, дарує немало власних книжок.

На прохання брусилівчан про відкриття вищого початкового училища, І.Огієнко відгукується з повагою, оскільки й сам мріяв ще в ранній юності про такий заклад.

Він передовсім зібрав понад тисячу підписів мешканців міста Брусилова та всієї округи на підтримку цього клопотання. Обійшов також немало урядових кабінетів у Києві, поки, нарешті, не отримав на руки дозволу про відкриття цього закладу. Майже рік молодий доцент-стажист займався пошуком коштів для викупу відповідного приміщення та трьох десятин землі у м. Брусиліві, а також підбором майбутніх вчителів із різних дисциплін у цій установі. На початку жовтня 1916р. у Брусиліві, на головному міському майдані відбулося велике дійство, яке розпочалося молебнем і освяченням (з відкриттям) нового навчального закладу. Саме тому земляки й обрали молодого науковця І.Огієнка почесним куратором Брусилівського вищого початкового училища [12: 51–52]. Загалом подвижництво і жертвність були притаманними і в подальші роки життя вченого-гуманіста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Русова С. Мої спомини. – К.: Україна-Віта, 1996. – 94 с.
2. Батюшков П.М. Волинь. Исторические судьбы Юго-Западного края. СПб 1888. – 208+144 с.
3. Освіта й виховання в Полщі й Україні (XIX–XXст.): Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Ч.1. – Ніжин. 1998. – 261с.
4. Жилук С.І. Російська православна церква на Волині (1793–1917). – Житомир. Журфонд, 1996. – 173 с.
5. Батюшков П.М. Волинь. Исторические судьбы Юго-Западного края. СПб 1888. – 208+144 с.

6. Державний архів Житомирської області (далі ДАЖО) Ф.159. Оп.1 Спр.1.
7. ДАЖО Ф.71. Оп.1. Спр.1390.
8. Діяльність бібліотек по збереженню культурної спадщини і відродження духовності народу: Матеріали всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції. – Житомир, 1996.
9. ДАЖО Ф.329. Оп.1. Спр.69.
10. Звіт Житомирської комісії народних читань за 1893–1894 рр. – Житомир. Типографія Е.В.Коровицкой. – 30 с.
11. Тимошик М. "Лишусь навіки з чужиною ...". Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. – Вінніпег-Київ, 2000. – 80 с.

Матеріал надійшов до редакції 8.11.2001 р.

Бореико А. М. Общественные организации на Волыни: становление и развитие деятельности.

Сделана попытка определения ретроспективы общественных просветительских обществ Волыни XIX-нач. XX в. и факт участия И.Огиевка.

Boreiko O. M. Social organizations in Volyn region: the formation and the development of their activities.

The article is an attempt to consider the retrospective of social educational societies in Volyn in the XIX-beginning of XX centuries and the fact of Ivan Ogiyenko's participation.